

ДЕРЕВ'ЯНЕ ОБЛАШТУВАННЯ ЦЕРКОВ: ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ, ПИТАННЯ НОВАТОРСТВА

На прикладах західноукраїнських храмів розглядаються проблеми розуміння місцевим населенням збереження пам'яток церковної архітектури, відродження традиційних естетичних принципів облаштування їх інтер'єру, аналізуються твори сакрального художнього деревообробництва останніх десятиліть, виготовлених дипломниками Львівського державного коледжу декоративно-ужиткового мистецтва імені І. Труша.

Ключові слова: архітектура, мистецтво, церква, інтер'єр, дерев'яні предмети.

Наприкінці 1980-х років зміна курсу політичної ідеології стосовно віровизнань у тодішній ще радянській атеїстичній імперії уможливила безбоязно і відкрито сповідувати її населенням власні релігійні переконання, внаслідок чого Церкви багатьох християнських обрядів поповнювалися новими одновірцями. Початок 1990-х років ознаменував в Україні, разом з набуттям нею державного суверенітету, відродження інституції Церков кількох конфесій, незалежних від московського православ'я. Така знакова подія започаткувала хвилю повернення віруючим зачинених церков, повторної адаптації колишніх сакральних будівель до релігійних потреб чи масового будівництва нових храмів. Безперечно, позитивні фактори цих процесів стали важливими для українського суспільства і неодноразово висвітлювались у виступах різноманітних зібрань, публікувалися у виданнях, виголошувалися у засобах масової інформації [11; 12, 330 – 335].

Однак, звернімо увагу на негативні прояви, які виникли впродовж останнього десятиліття ХХ ст. на тлі відновлювальних робіт існуючих українських церков і дзвіниць, на прикладі західних областей нашої країни. Питанню охорони вітчизняної культурної спадщини, зокрема пам'яток дерев'яної сакральної архітектури, було присвячено чимало медійних та практичних заходів з її збереження, проте повноцінно воно досі не вирішено [6; 8, 139 – 143; 21, 116 – 117; 23, 62; 24, 5 – 15]. Приводом існування таких в окремих випадках дисонуючих явищ стало нерозуміння з боку парафіян чи духовенства важливості збереження пам'яток сакрального мистецтва. Підставою такої думки автора доповіді є опитування місцевих респондентів, в тому числі й священнослужителів, головною ціллю яких щодо сакральних пам'яток стало забезпечення їх функціонування як релігійного осередку того чи іншого віросповідання. Таке першочергове завдання парафіяни ставили перед собою у час міжконфесійних конфліктів, у стислий термін ремонтуючи сакральну пам'ятку для певності, що церкву не зможе відібрати опозиційна сторона [13, 192 – 196]. Причина виникнення неусвідомлених пошкоджень об'єктів вітчизняної культурної спадщини криється насамперед у втраті понять, в тому числі етностетики, які б опирались на багатовікові традиції народного храмобудівництва та кращі зразки християнських будівель професійних архітекторів; зрештою, у знівельованих впродовж кількох поколінь почуттях національної свідомості [9, 9 – 14; 16, 201 – 203]. Швидкі темпи провадження місцевим населенням ремонтних робіт у повернених храмах та часто дисгармонійних прибудов відносно пропорцій споруди без врахування її історичної та архітектурно-мистецької цінностей призвели до змін задуманого і реалізованого образу сакрального об'єкту. До цього негативного явища долучилась реально не врегульована і слабо діюча охорона пам'яток архітектури, що призвело до безперешкодних їх видозмін, а подекуди нищення. На захист сакральної архітектурної спадщини від їх "естетизації" парафіянами стали інституції, серед яких "Укрзахідпроектреставрація", що провадить комплексні реставраційні

роботи об'єктів не тільки у західних регіонах України, але й на її північних та центральних теренах [14, 61 – 69; 15, 93 – 110]. Проте, у більшості випадків через брак необхідних дотацій реставраційні проекти ще не реалізовані.

Впродовж тривалого часу працівниками відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України здійснюються наукові мистецтвознавчі експедиції з сакральної тематики у різні етнографічні регіони Західної України для комплексної фіксації пам'яток архітектури та мистецтва з їх усестороннім опрацюванням і відповідно введенням результатів у науковий обіг. Так, на підставі аналізу польових досліджень на Закарпатті, Бойківщині, Гуцульщині, Буковині, Покутті, Волині, Опіллі, й частково Західному Поділлі можна констатувати, що значна кількість дерев'яних церков і дзвіниць та їх внутрішнього облаштування у період незалежності нашої держави зазнала тих чи інших негативних "оновлень" [1; 2; 3; 4; 5]. Найпоказовішим і наймасовішим прикладом так званих "ремонтів" дерев'яних церков і дзвіниць стала заміна їхнього автентичного покрівельного матеріалу – гонту, – оцинкованим залізом, згодом пофарбованим, або азбестоцементними листами. Водночас, покриття стін ззовні дерев'яної будівлі металевими листами, деревостружковими плитами чи шалівкою, що покриті плівкоутворюючими матеріалами, прискорюють їх руйнування. Особливо контрастно такі промовисті негативні чинники вирізняються на тлі бережливого відтворення чи заміни окремих непридатних архітектурних деталей аналогічними, властивими народному дерев'яному будівництву, та загалом охорони сакральних будівель у сусідніх з нашою державою країнах, зокрема у Польщі та Словаччині. Втрата значної кількості пам'яток дерев'яної культової архітектури на територіях цих країн зумовила створення програми з їх охорони на державному рівні [18, 31 – 42; 25; 27, 45 – 51]. На території нашої держави у реєстр охорони пам'яток архітектури ще не введені усі дерев'яні церкви та дзвіниці навіть столітньої давності. Промовистим є ще той факт, що українськими церковними об'єктами значною мірою зацікавились зарубіжні науковці, а саме Німеччини, Франції, де не існує жодної дерев'яної сакральної будівлі вже кілька століть.

Подібна ситуація виникла в облаштуванні інтер'єру церков. Зрозуміло, що у процесі майже столітньої спланованої ліквідації храмів, особливо тих, що не підпорядкувались єдиній повноцінній легальній Московській Патріархії, нищилось також їхнє внутрішнє наповнення. Подекуди воно було збережене через примусове визнання парафією російського православ'я або церковні речі переховувались місцевим населенням у своїх домівках. Однак, церковне облаштування, особливо немалих габаритів, зазнало значних втрат. У час масового відкриття недіючих церков, стан яких вимагав оновлення або будівництва нових храмів, місцеві громади власними силами чи можливостями замовлених виконавців-аматорів взяли за їх опорядження. Результатом їх старань значною мірою стали низьковартісні "облагородження" стін інтер'єру в строкатих барвах, привізні килимки на стінах, лавах та підлозі не менш "крикливих" кольорів, вишиті подібними нитками орнаменти рушників, завішені упереміш з пластиковими квітами на іконах чи, навіть, на "павуках". Подекуди, де збережені давні іконостас, казальниця, киворій та інші високохудожні твори, останні відіграють роль тла, опори або каркасу для популярних сьогодні "новацій". Поруч із проблемою розуміння місцевим населенням збереження пам'яток сакральної архітектури залишається актуальним питання відродження естетичних принципів облаштування інтер'єру церкви, для вирішення яких значною мірою могли б посприяти свідомі священнослужителі парафій.

Як згадувалось, у контексті змін останніх сімнадцяти років в Україні, виникла потреба виготовлення для сакральних будівель художньо вартісного внутрішнього їх облаштування, зокрема із деревини. На замовлення окремих парафій охоче відгукнулись художні навчальні заклади Львова, Косова, Вижниці та інші.

Для ілюстративності новаторських підходів у виробництві церковного облаштування, зосередимо увагу на навчально-виробничому процесі Львівського державного коледжу декоративного і ужиткового мистецтва імені Івана Труша (далі – ЛДКДУМ ім. І. Труша), студенти якого під керівництвом викладачів та майстрів, починаючи із 1989 року, розробляли проекти та виконували замовлення для парафій не тільки Львова чи околиць, але й сусідніх областей, чи, навіть, Донецька. На основі поступового впровадження теоретичного вивчення сакральних видів мистецтва та практичних занять з цієї галузі, сьогодні студенти виконують реставраційні

роботи з малярства, виготовляють священницькі облачення і сакральні тканини, тетраподи, аналої, кіоти, горні сідалища та інші вироби на церковну тематику.

Складність виробництва церковного облаштування полягала у відсутності у цьому закладі навчальної бази згаданого напрямку, який був неприйнятний у радянській державі. Викладачі та студенти відділу художніх виробів з дерева самотужки набували знань з релігійної тематики. Основний напрям науково-пошукової роботи полягав у вивченні архівних джерел, доступної бібліографії та безпосередньому опитуванні священнослужителів. Позитивом стало те, що у процесі вивчення студентами церковних приписів, загалом їм вдалось не тільки дотримуватись необхідних набутих знань під час виготовлення тетраподів, аналоїв, кіотів та інших літургійних предметів, але й трактувати окремі декоративні елементи архітектурних стилів у новому їх співставленні. Такий факт свідчить про творчий авторський пошук, що у своїй основі зберігав усталені традиції облаштування, однак давав можливість розвивати варіативність формотворення і розташування декору. Однак, і надалі відчутною є проблема в освітній діяльності закладу, а саме бракує не тільки спеціального курсу викладання основ історії релігії, християнських канонів та догматів для усестороннього розуміння студентами специфіки майбутнього сакрального виробу, значення і застосування символіки у ньому, але й теоретичних праць з мистецтвознавства, що становить проблему у цій галузі науки на державному рівні [19, 119 – 130].

Першою практичною спробою серед студентства закладу стало виконання дипломної роботи для церкви Покрови у селі Золота Слобода Козівського району Тернопільської області. Церква була зруйнована під час другої світової війни і простояла пустою півстоліття. Впродовж 1989–1990 рр. стараннями парафіян облаштування храму було відновлено на основі колишнього наповнення інтер'єру. У 1991 – 1992 рр. студентами коледжу на замовлення парафії було виконано дубовий іконостас із декоративною пластикою царських врат¹, оклад Євангелія, плащаницю, ікони, хоругви та інші церковні речі.

Найтіснішу співпрацю художньому закладу вдалось налагодити із церквою святих Ольги і Єлисавети у Львові, колишнього костелу св. Єлисавети, у побудові якого на початку ХХ ст. брав участь відомий архітектор Зигмунд Горголевський, автор будівлі оперного театру столиці Галичини. Неоготичний храм у радянський період був недіючим, а використовувався як складське приміщення підприємств, відтак облаштування інтер'єру було знищено. Після відновлення богослужінь у цьому храмі з'явилась потреба в оновленні самої будівлі та її внутрішнього наповнення. У 1995 році дипломниками коледжу було виконано металеві висячі ліхтарі для центрального і бокового порталу, тетрапод і два аналої, 12 фігур апостолів, плащаницю, вишитий фелон. Опираючись на стильові ознаки будівлі, авторам тетраподу та аналоя вдалось застосувати в оздобленні виробів її окремі архітектурні елементи, притаманні неоготиці, що становить інтерпретацію інтерпретації як наступний ступінь пошуку формотворення². Особливо виразно про це свідчать їх фризи із ажурними отворами у вигляді рівносторонніх пелюсткоподібних хрестів, стрільчастої декоративної аркатури та ін.

Інший аналой та тетрапод для плащаниці Богородиці, виготовлені у різний час двома студентами, але згідно єдиного задуму, проте відмінному від неоготичної архітектури храму. Їх декоративні елементи – колонки із капітелями, ажурні фризи, аркові склепіння виразно свідчать про інтерпретацію-синтез елементів романської та візантійської архітектури у цих церковних предметах³.

У 1996 році студентами виготовлені, окрім згаданого тетрапода, балдахин (ківорій) для плащаниці Божої Матері, 6 хоругв, вишиті покривала тетраподу та аналоїв, покрівці і горне сідалище. Останнє виконано як дипломна робота Р. Гугняком, який згодом емігрував у США і на чужині продовжує свою творчість у галузі художнього деревообробництва. Горне сідалище, як тетрапод і аналой, має конструкцію та декоративні елементи, що стали синтезом першовізантійської архітектури й меблярства Візантії та частково готики. Високе запліччя, проніжки оздоблені ажурними отворами у вигляді пелюсткоподібних хрестів вписаних у розети, стрільчастим аркатурним фризом, а краї фронтона запліччя прикрашають виступи, що нагадують готичні крабби⁴. Інше тектонічне і декоративне трактування тетрапода простежуємо у дипломній роботі Р. Кравчишина, який виготовив його для церкви Різдва Богородиці с. Конопниця Львівської обл.⁵ Автор виробу реалізував у ньому нові інтерпретації семіотичної

системи, властивої для традиційних тетраподів XVIII – початку XX ст., а саме базу конструкції утворює хрестовина у вигляді рівностороннього хреста, що символізує один з головних знаків Христа, стверджуючи тим самим, що основою християнського вчення, окрім любові, є віра. На площини хрестовиння опираються перехрещені дуги, з'єднанні у верхній частині, які трактуються стилізованим зображенням якоря – символу надії у християнстві. Подібні, але більшого розміру, дуги є елементами конструкції, на які опирається прямокутна стільниця. Їх бічні площини оздоблені рельєфно різьбленими виноградними гронами та пагінцями, очевидно, інспірованими поширеним семіотичним та декоративним атрибутом християнства у багатьох дерев'яних творах мистецтва [20, 123 – 129].

Також студенти виготовили на замовлення парафій кивоти, конструкція яких витримана у традиційних формах, притаманних українським церквам. Кивот, як відомо, один із головних предметів, необхідних для проведення богослужбових дійств, церковних обрядів, призначений для зберігання у ньому Святих та Напередосвячених Запасних Дарів [26, 13 – 14]. Його функція особлива, а місце розташування, згідно церковних канонів, – завжди на престолі на відміну від нововведень у латинському обряді щодо аналогічного призначення табернакула [22, 8 – 9]. Для українських храмів переважною конструкцією кивотів є макет церкви. Часто їх виготовляли у вигляді невеликого храму із трьома – п'ятьма банями, увінчаних хрестами. Студентами коледжу були запропоновані для їх виготовлення нові варіативні форми. Так, кивот для винниківської церкви св. Володимира і Ольги дипломник І. Каюк виготовив у вигляді макету однобанного християнського храму із невеликими закомарами, властивими давньоруському храмобудівництву, зокрема подібність простежується із чернігівським храмом XII–XIII ст. Параскеви-П'ятниці⁶ [10, 125; 17]. Це підтверджує і орнаментика площин кивоту. Його кути доповнюють скульптури євангелістів, що схиляє до думки про впливи католицизму, храми якого наповнені фігурами чи, навіть, цілими ансамблями постатей святих.

Іншим прикладом синтезу традиції і новаторства може слугувати кивот із трибаним завершенням, дверцятами із рельєфним зображенням чаші, обабіч яких прилаштовані колонки⁷. Останні навіюють аналогії із базилікальним типом ранньохристиянських храмів.

Для цієї ж винниківської церкви дипломником М.Висоцьким у 2002 р. виготовлено горне сідалище із бічними ослонами (синтрон)⁸. Художнє вирішення виробу базувалось на декоративних деталях візантійської архітектури. Це підтверджують аркада із півциркульним склепінням, стилізовані капітелі колонок запліччя. Площину півкруглого його завершення, у тимпані якого вирізьблено рівносторонній хрест, що оточений колом, оздоблюють укомпоновані рослинні мотиви.

На замовлення греко-католицької парафії Донецька студентами П.Деленкевичем та В.Яворським виготовлений кивот, образне рішення якого нагадує давньоруські церкви, зокрема київський собор св. Софії та характерне компонування верхів окремих мурованих церков північно-східних князівств [10, 104 – 107, 124, 135]. П'ять бань, що завершують виріб, розміщені відносно основи та головних осей фасадів не на них, що властиво давньоукраїнському храмобудівництву, а по діагоналях, як було перейнято згодом у російському зодчестві [7, 53, 57]. Проте, півкуляста форма бань, до яких кріплені увінчуючі латинські хрести, свідчить про ремінісценції візантійського сакрального будівництва. В арочні бічні площини кивоту вдало укомпонований орнамент, навіяний плетінками давньоруських узорів, застосовуваних зокрема у літописних книгах, що завершується пластичним переплетенням у вигляді рівностороннього хреста⁹.

Подібний прийом оздоблення, проте з власною інтерпретацією, використано у виконанні дипломником М.Вертузовим складня¹⁰. На головній площині твору зображено Розп'яття, укомпоноване в коло із написами "Цар" і "Слава" та увінчане променистим Всевидячим Оком. Іконографію складня доповнюють євангелісти, що трудяться над безсмертними творами, мудрість яких навіяна Святим Духом. Всю композицію вдало підкреслюють стрічки плетеного орнаменту та в'язь написів давньоруської писемності.

Окрім дерев'яних предметів облаштування літургійного простору церкви, дипломники коледжу проєктують і виготовляють сакральну пластику не тільки для інтер'єру будівлі, але й для зовнішнього опорядження її стін¹¹. Важливу подію у житті українського християнства – приїзд папи римського в Україну, – львів'яни увіковічили пам'ятною таблицею на честь зустрічі

Святішого Отця Івана Павла II з молоддю для церкви Різдва Пресвятої Богородиці у Львові^{12*}.

До релігійної тематики варто віднести і алегоричну рельєфну композицію "Єднання духу"^{13*}. Центральні постаті св. Петра і Андрія Первозванного промовисто закликають до єднання обох основних гілок християнства – католицизму та православ'я, над якими у сонячному променистому диску виразно виділяється семіотичний код християнської віри – хрест, бічні кінці якого завершують символи мученицької смерті апостолів: перевернутий та "косий" хрести. Пластику композиції доповнюють менші постаті ангелів та сцени із життя святих.

Значний відсоток замовлень парафіян становить виготовлення об'ємної пластики з різноманітних матеріалів для оздоблення церковного подвір'я, фасадів та внутрішнього облаштування храмів, чи для пам'ятних місць^{14*}.

Зрозуміло, що на підставі короткого аналізу окремих робіт лише одного художнього навчального осередку – львівського коледжу ім. І.Труша, та деяких узагальнень неможливо усесторонньо простежити усі сучасні видозміни у виготовленні церковних предметів, які у своїх проектах пропонують студенти. Однак, користуючись проілюстрованим матеріалом, обумовимо кращі тенденції у новаторських підходах облаштування західноукраїнських церков. Автори демонструють у своїх творах інтерпретації окремих елементів європейських стилів, зокрема візантійського, романського, готики, бароко, у поєднанні із усталеними традиційними формами та декором місцевих вподобань, сформованих упродовж усього історичного генезису церковного облаштування українських храмів. Одночасно помітні спроби розширення варіативності у вирішенні пластики сакральних предметів. Такі новаторські поступи проявляються з об'єктивних причин ще слабо і не набули рис повноцінного художнього явища, що становить одне із важливих питань розвитку сучасного сакрального мистецтва.

Примітки

^{1*} Проектанти і виконавці В.Трофимлюк, О. Паробок, дипломники-виконавці: Т.Бенях, П.Голушка.

^{2*} Аналой і тетрапод для церкви св. Ольги і Єлисавети у Львові, дуб, столярна робота, точіння, плоскорельєфне різьблення, 1995 р., дипломник ЛДКДУМ ім. І.Труша Б.Вовна, Б. Федорів, керівник В.Трофимлюк.

^{3*} Аналой для церкви св. Ольги і Єлисавети у Львові, дуб, столярна робота, точіння, плоскорельєфне різьблення, 1995 р., дипломник ЛДКДУМ ім. І.Труша Б.Вовна, керівник В.Трофимлюк; тетрапод для плащаниці Богородиці церкви св. Ольги і Єлисавети у Львові, дуб, столярна робота, точіння, плоскорельєфне різьблення, 1996 р., дипломник ЛДКДУМ ім. І.Труша Ю.Мартин, керівник В.Трофимлюк.

^{4*} Сідалище для церкви св. Ольги і Єлисавети у Львові, дуб, столярна робота, точіння, плоскорельєфне різьблення, оксамит, 1996 р., дипломник ЛДКДУМ ім. І.Труша Р.Гугняк, проект і керівництво В.Трофимлюка.

^{5*} Тетрапод церкви Різдва Пресвятої Богородиці с. Конопниця Львівської обл., дуб, столярна робота, різьблення, 2004 р., дипломник ЛДКДУМ ім. І.Труша Р.Кравчишин, керівник О.Ших.

^{6*} Кивот для церкви св. Ольги і Володимира м. Винники, липа, об'ємне та виїмчасте різьблення, 1999 р., дипломник ЛДКДУМ ім. І.Труша І.Каюк, керівник В.Трофимлюк.

^{7*} Кивот, дуб, столярна робота, точіння, рельєфне різьблення, дипломник І.Цюпка, проект і керівництво В.Трофимлюка.

^{8*} Сідалище для церкви св. Ольги і Володимира м. Винники, дуб, столярна робота, точіння, плоскорельєфне різьблення, 2002 р., дипломник ЛДКДУМ ім. І.Труша. М.Висоцький, керівник В.Трофимлюк.

^{9*} Кивот для УГКЦ м. Донецьк, дуб, столярна робота, плоскорельєфне різьблення, 2005 р., студенти 4 курсу відділу художнього дерева ЛДКДУМ ім. І.Труша П.Деленкевич, В.Яворський, керівник В.Хомик.

^{10*} Складень, груша, плоскорельєфне різьблення, 1994 р., дипломник ЛДКДУМ ім. І.Труша М.Вертуозов, керівник О.Паробок.

^{11*} Проект сакральної пластики для екстер'єру церкви Різдва Пресвятої Богородиці у м. Львові, дерево, різьблення, 2003–2004 рр., курсова робота, студент відділу скульптури ЛДКДУМ ім. І.Труша С.Жолудь, викладач Я.Юзьків; проект сакральної пластики для екстер'єру церкви св. Володимира і Ольги у м. Львові, бук, рельєфне різьблення, 2003 – 2004 рр., студент відділу скульптури ЛДКДУМ ім. І.Труша О.Ковальський, викладач Я.Юзьків.

^{12*} Мармурова крихта, 2001–2002 рр., дипломник ЛДКДУМ ім. І.Труша Т. Мороз, керівник Я.Лоза.

^{13*} Декоративна пластика "Єднання духу", дуб, рельєфне різьблення, 1999 р., дипломник ЛДКДУМ ім. І.Труша А.Новіков, керівник Б.Стельмах.

^{14*} Фігура апостола Матвія для інтер'єру церкви св. Володимира і Ольги у м. Львові, дерево, об'ємне різьблення, 1996 р., дипломник ЛДКДУМ ім. І. Труша І. Тимків, керівник Й. Дядюх; фігура апостола Андрія для інтер'єру церкви св. Володимира і Ольги у м. Львові, дерево, об'ємне різьблення, 1996 р., дипломник ЛДКДУМ ім. І.Труша І.Базиволяк, керівник Й.Дядюх; фігура апостола Юди Тадея для інтер'єру церкви св. Володимира і Ольги у м. Львові, дерево, об'ємне різьблення, 1996 р., дипломник ЛДКДУМ ім. І.Труша О.Хархан, керівник Я.Лоза; Розп'яття, крихта-бетон, 1999 р., дипломник ЛДКДУМ ім. І.Труша П.Бондар, керівник Я.Юзьків; фігура Ісуса Христа для с. Поршна Пустомитівського району Львівської області, вапняк, кваліфікаційна робота 4 курсу, студенти ЛДКДУМ ім. І.Труша І.Сергєєв, Т.Мороз, М.Гоза, керівник Я.Юзьків; фігури апостолів Петра і Павла для фасаду церкви Різдва Пресвятої Богородиці м. Стебник Львівської обл., 2002 р., штучний камінь, дипломник ЛДКДУМ ім. І. Труша М.Гоза, керівник Ю.Квасниця.

Література

1. Болюк Олег. Звіт комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на Закарпаття: архітектурний декор // Архів Інституту народознавства НАН України (далі – ІН НАНУ).– Ф.1.– Оп.2.– Спр.411.
2. Болюк Олег. Звіт комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на Гуцульщину та Буковину: архітектурний декор // Архів ІН НАНУ.– Ф.1.– Оп.2.– Спр.430.
3. Болюк Олег. Звіт комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на південне Покуття: архітектурний декор // Архів ІН НАНУ.– Ф.1.– Оп.2.– Спр.411.
4. Болюк Олег. Звіт комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на північно-східне Покуття: архітектурний декор // Архів ІН НАНУ.– Ф.1.– Оп.2.– Спр.411.
5. Болюк Олег. Звіт комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на північно-східне Опілля: архітектурний декор // Архів ІН НАНУ.– Ф.1.– Оп.2.– Спр.411.
6. Гошко Роман. Проблеми збереження пам'яток дерев'яного церковного будівництва західного регіону України та нетипові пропозиції по їх реставрації та забезпеченню збереження // Na pograniczu kultur: Drewniana architektura sakralna w Polsce i na Ukrainie: Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w dniach 27 – 29 września 2000 r. w ramach obchodów europejskich dni dziedzictwa kulturowego w województwie podkarpackim.– Przemyśl: Wydawnictwo Przejściół Nauk w Przemyślu, 2001.– S. 101 – 107.
7. Довганюк Ігор. Архітектура українських церков.– Львів: Кооперативно-державний проектно-вишукувальний інститут "Львівагропроект", 1997.
8. Заглада Олександр, Біленький Євген. Релігійне життя в Україні: наявний стан та реалії дослідження (методологічний аналіз) // Історія релігій в Україні: Праці XIII-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 20 – 22 травня 2003 року).– Книга II.– Львів, 2003. – С.139 – 143.
9. Гринів Олег. Гармонізація міжконфесійних взаємин як запорука національної і громадянської злагоди // Історія релігій в Україні: Праці X-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 16 – 19 травня 2000 року).– Книга II.– Львів, 2000. – С.9 – 14.
10. Любимов Л. Искусство Древне Руси.– М., 1974.
11. Откович В. Українське сакральне мистецтво ХХ ст. у діалозі художніх традицій // Діалог культур: Україна у світовому контексті: Мистецтво і освіта: Зб. наук. праць / Упоряд. і відп. ред. С. О. Черепанова.– Львів, 1998.– Вип. 3.– С.350 – 355.
12. Перевезій Віталій. До проблеми здобуття автокефалії Української Православної Церкви // Історія релігій в Україні: Праці XII-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 20 – 24 травня 2002 року).– Книга I.– Львів, 2002. – С. 330 – 335.
13. Позняк Ярослав. Релігійні проблеми в Україні та шляхи їх вирішення // Історія релігій в Україні: Праці XIII-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 20 – 22 травня 2003 року).– Книга II.– Львів, 2003. – С.192 – 196.
14. Проекти реставрації дерев'яних церков Черкаської області: (За архівними матеріалами підготували

- О.Бойко і В.Слободян) // Вісник інституту Укрзахідпроектреставрація.– Львів.– 1997.– Число 6.– С.61 – 69.
15. Проекти реставрації дерев'яних церков Київської області: за архівними матеріалами інституту опрацювала Оксана Бойко // Вісник інституту Укрзахідпроектреставрація.– Львів.– 1997.– Число 8.– С.93 – 110.
16. Саган Олександр. Криза православ'я в Україні: об'єктивні чинники // Історія релігій в Україні: Праці XIII-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 20 – 22 травня 2003 року).– Книга II.– Львів, 2003. – С.201 – 203.
17. Січинський В. Архітектура старокнязівської доби (X–XIII ст.).– Прага: Український громадський видавничий фонд, 1926.
18. Сополіга М. Дослідження та збереження пам'яток народного будівництва українців Пряшівщини // Мистецтво і традиційна культура українського зарубіжжя: Матеріали міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 10 – 12 листопада 1992 року).– Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996.– С.31 – 42.
19. Станкевич Михайло. Мистецтвознавство на межі тисячоліть // Автентичність мистецтва: Питання теорії пластичних мистецтв: Вибрані праці.– Львів: Спілка критиків та істориків мистецтва, 2004.– С.119 – 130.
20. Станкевич М. Українське художнє дерево XVI–XX ст.– Львів: Національна Академія наук України Інститут народознавства, 2002.
21. Ухвала третьої наукової конференції "Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи" // Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи (Українське сакральне мистецтво XII – XV століть): Матеріали третьої міжнародної наукової конференції (Львів, 4 – 5 травня 1995 року).– Львів: Інститут народознавства НАН України, 2001.– С.116 – 117.
22. Bogdan Mirosław. Ołtarz – centrum przestrzeni sakralnej: Według Prawa Liturgii Posoborowej: [praca doktorska]. S.I.: s.n., 1994.
23. Brykowski Ryszard, Kornecki Marian. Drewniane kościoły w Małopolsce południowej. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1984.
24. Kornecki Marian. Miejsce budownictwa drewnianego w krajobrazie kulturowym. Zasoby, zagrożenia, kierunki ochrony // Na pograniczu kultur: Drewniana architektura sakralna w Polsce i na Ukrainie: Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w dniach 27 – 29 września 2000 r. w ramach obchodów europejskich dni dziedzictwa kulturowego w województwie podkarpackim.– Przemyśl: Wydawnictwo Przyjaciół Nauk w Przemyślu, 2001. – S.5 – 15.
25. Midura F. Społeczna opieka nad zabytkami na ziemiach polskich do 1918 roku.– Warszawa: Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Warszawie, 2004.
26. Pokorzyna Ewa. Słownik terminologiczny wyposażenia świątyń obrządku wschodniego z przydatkiem ikon maryjnych.– Warszawa: DiG, 2001.
27. Zawaleń Eugeniusz. Ochrona architektury cerkiewnej na terenie Podkarpacia w latach 1980 – 2000 // Na pograniczu kultur: Drewniana architektura sakralna w Polsce i na Ukrainie: Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w dniach 27–29 września 2000 r. w ramach obchodów europejskich dni dziedzictwa kulturowego w województwie podkarpackim.– Przemyśl: Wydawnictwo Przyjaciół Nauk w Przemyślu, 2001.– S.45 – 51.

На примерах западноевропейских храмов рассматриваются проблемы понимания местным населением сохранения памятников церковной архитектуры, возрождение традиционных эстетических принципов обустройства их интерьера, анализируются произведения сакральной художественной деревообработки последних десятилетий, изготовленных дипломниками Львовского государственного колледжа декоративно-прикладного искусства имени И. Труша.

Ключевые слова: архитектура, искусство, церковь, интерьер, деревянные предметы.

Concentrated on West Ukrainian churches, the author studies the understanding of preserving church architecture by local people, explores the renewal of traditional aesthetical principals in the church interior, and analyzes artistic wooden sacral items, produced during last decades by the undergraduates of the Ivan Trush State Applied College in Lviv, Ukraine.

Key words: architecture, arts, church, interior, wooden item.